

ADAM SZWEDA (Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń)

 <https://orcid.org/0000-0003-0138-9575>

Łowy książąt mazowieckich a spław na Omulwi Handel, polityka i ochrona środowiska w początkach XVI wieku*

Zarys treści: Na przełomie XV i XVI w. krzyżaccy administratorzy z południowych Prus (prokurator nidzicki) usiłowali wykorzystać Omulew jako drogę spławu pruskiego drewna do Narwi i dalej Wisłą do Gdańska. Zamiary te spotkały się z oporem ze strony książąt mazowieckich (Konrada III, wdowy po nim, Anny, oraz synów Janusza III i Stanisława), ponieważ nad rzeką swoje siedliska miała zwierzyna, na którą polowali. Źródła związane z tą sprawą ukazują konsekwentne dążenia mazowieckich Piastów do ochrony wielkich kompleksów leśnych na północy ich władztwa, czyli Puszczy Szkwańskiej/Zagajnicy, przed gospodarczą eksploatacją, ponieważ polowania na tym obszarze zapewniały im „specjalną rozrywkę i niemałe dochody”.

Abstract: At the turn of the 15th and 16th centuries the Teutonic Order administrators of southern Prussia (procurator of Nidzica) tried to use the Omulew as the water path for floating Prussian timber to the Narew and then by the Vistula to Gdańsk. Those attempts met opposition from Masovian dukes (Konrad III, his widow Anna and his sons Janusz III and Stanisław) because the river attracted the game which they hunted. The sources related to this matter show consistent striving of the Masovian Piasts for protection of large forest areas in the north of their domains, the Szkwańska Forest or Zagajnica, against economic exploitation because hunting in that area gave them “special entertainment and considerable income”.

Słowa kluczowe: łowy, Mazowsze, Prusy, Omulew, spław, Puszcza Szkwańska/Zagajnica

Keywords: hunting, Masovia, Prussia, Omulew, floating, Szkwańska Forest or Zagajnica

Stosunki książąt późnośredniowiecznego Mazowsza, Konrada III Rudego, Kazimierza III, Janusza II i Bolesława V (synów Bolesława IV), z Zakonem Krzyżackim w Prusach układały się poprawnie, a nawet przyjacielsko. Decydowała o tym wspólnota politycznego losu władców zależnych od polskiego króla Kazimierza Jagiellończyka i jego następców, a przede wszystkim dążenie do uwolnienia się spod jagiellońskiej kurateli¹. Stąd niebezpieczne pogłoski o planach sojuszu

* Tekst jest efektem projektu Narodowego Centrum Nauki nr 2018/29/B/HS3/00793 pt. Królewscy lennicy. W poszukiwaniu modelu relacji pomiędzy królami Polski a władcami zależnymi (od II połowy XIV do początków XVI w.).

¹ Uwagi podsumowujące dotychczasowe badania nad relacjami Jagiellonów z wielkimi mistrzami (po 1466 r.) oraz z Piastami mazowieckimi zob. A. Szweda, Das Verhältnis zwischen Königen von Polen und abhängigen Herrschern – auf der Suche nach einem Modell, w: Zwischen der Geschichte von Ereignissen, Phänomenen und Prozessen. Länder, Regionen

mazowiecko-krzyżackiego w 1477 r., a więc w okresie „wojny papiej”², czy też bardzo serdeczne spotkanie, niewątpliwie będące też okazją do rozmów politycznych, Janusza II z wielkim mistrzem Hansem von Tiefen w Ciechanowie w 1489 r., kiedy to zwierzchnik Zakonu wracał do Prus przez Mazowsze z sejmu w Radomiu³. We wzajemnych stosunkach dbano o to, aby nie dopuszczać do wybuchu poważniejszych konfliktów, dlatego stworzono instytucję sądów na bieżąco regulujących drobne spory pograniczne⁴. Kiedy w 1495 r. zmarł Janusz II (dwaj pozostali bracia umarli wcześniej) i Konrad III siłą zajął jego dziedzictwo, nie oglądając się na prawa suwerena, króla Jana Olbrachta, to wielki mistrz Hans von Tiefen nie mógł się co prawda uchylić od udzielenia pomocy zbrojnej, której Olbracht od niego żądał, usiłował jednak grać na czas, oferując pośrednictwo pokojowe⁵. Na tle tych prób współpracy i gestów dobrej woli wyraźnie zaznaczył się długotrwały spór dotyczący pruskiego spławu rzeką Omulew, którego Konrad III konsekwentnie zabraniał, ponieważ zakłócał on książęce łowy, a przynosiły mu one *speciale recreamen* oraz *utilitates non modicas* – te dwa aspekty prowadzonych przez siebie polowań książę wymienił w liście z 23 IX 1500 r. do wielkiego mistrza, księcia saskiego Fryderyka⁶. Wyjątkowa rozrywka władców i czysto użytkowe korzyści w postaci pozyskiwanego mięsa oraz skór to cechy królewskich i książęcych łowów, aktualne (w zmieniających się proporcjach) przez całe średniowiecze i w dużej mierze epokę nowożytną. Monarsze polowania odgrywały ważną rolę kulturową i polityczną już we wczesnym średniowieczu⁷, później ściśle zespolone były z kulturą dworską i rycerską, w której polowanie było częścią etosu gry, zabawy, wszechobecnego wśród panujących i arystokracji późnośredniowiecznej Europy⁸. Od dawna podkreślano też pierwszoplanową rolę

---

und Städte und ihre weltlichen und geistlichen Einwohner. Festschrift für Prof. Dr. Helmut Flachenecker, Göttingen 2023, s. 283-299.

² Tenże, Diplomacy of the Weaker Partners. Ducal Masovia and the Teutonic Order after the Second Peace of Toruń (1466), *Quaestiones Mediaevi Novae* 27, 2022 (w druku).

³ Tenże, The King's Vassals. The Encounter of Janusz II Duke of Masovia and the Grand Master of the Teutonic Order in Ciechanów in 1489, w: *Studies on the Military Orders, Prussia and Urban History. Essays in Honour of Roman Czaja on the Occasion of His Sixtieth Birthday*, Debrecen 2020, s. 397-403.

⁴ Tenże, Mazowiecko-pruskie sądy graniczne po 1466 roku, w: *Dziedzictwo Piastów mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, Warszawa 2017, s. 305-313.

⁵ Tenże, Starania króla Jana Olbrachta o krzyżacką pomoc przeciwko księciu mazowieckiemu Konradowi III Rudemu w 1495 roku, *Roczniki Historyczne* 72, 2016, s. 187-195.

⁶ Berlin, Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, XX. HA (dalej cyt.: GSPK), Ordensbriefarchiv (dalej cyt.: OBA), nr 18319.

⁷ D. Rollason, Forests, Parks, Palaces and the Power of Place in Early Medieval Kingship, *Early Medieval Europe* 20, 2012, s. 428-449; E.J. Goldberg, Louis the Pius and the Hunt, *Speculum* 88, 2013, nr 3, s. 613-643. Za wskazówki bibliograficzne dziękuję Pani dr Annie Adamskiej z Uniwersytetu w Utrechcie.

⁸ Dawniejsze badania nad średniowiecznym łowiectwem w jego powiązaniu z kulturą rycerską i dworską omówił W. Rösener, *Jagd und höfische Kultur als Gegenstand der Forschung*, w: *Jagd und höfische Kultur im Mittelalter*, Göttingen 1997, s. 11-28; zob. też A. Smets, B. van den Abeele, *Medieval Hunting*, w: *A Cultural History of Animal in the Medieval Age*, Oxford – New York 2007, s. 59-79; R.R. Judkins, *The Game of the Courty Hunt: Chasing and Breaking Deer in Late Medieval English Literature*, *Journal of*

ekonomiczną książęcych polowań na Mazowszu⁹. Ciekawy materiał źródłowy dla tej sfery aktywności późnośredniowiecznych władców księstwa czersko-warszawskiego na Mazowszu sprawia, że warto poświęcić jej nieco miejsca.

Konrad III Rudy był niewątpliwie postacią nietuzinkową wśród mazowieckich Piastów w schyłkowym okresie istnienia tej dynastii. Urodzony w 1447 lub 1448 r. najstarszy (spośród tych, którzy przeżyli ojca) syn Bolesława IV władał dzielnicą czersko-warszawską (czyli ziemiami: czerską, liwską, warszawską, nurską, łomżyńską, ciechanowską, różańską, zakroczymską i wyszogrodzką). Pierwotnie pozostawał w niedziale z braćmi (Kazimierzem III, Bolesławem V i Januszem II), w podziale z 1471 r. objął ziemie czerską i liwską, następnie wszedł w posiadanie ziemi wyszogrodzkiej (1474), zakroczymskiej (1484) oraz warszawskiej i nurskiej (1488), wreszcie zaś przypadła mu cała spuścizna po ojcu – ostatecznie nastąpiło to po śmierci Janusza II w 1495 r., kiedy Konrad przejął rządy w Łomży, Ciechanowie i Różanie¹⁰. Wtedy też pod jego władzą znalazły się puszcze północnego Mazowsza. Walory łowieckie pozyskanych terenów były powszechnie znane i cenione, skoro w dokumencie nadawczym króla Jana Olbrachta, wystawionym na sejmie piotrkowskim w 1496 r., zostały wymienione stolice poszczególnych ziem, a oprócz nich puszcze i prawo do polowań (*cum nemoribus et venacionibus*)¹¹. Oczywiście średniowieczne Mazowsze obfitowało w inne tereny łowieckie, przyciągające nawet uwagę polskich królów – w 1422 r. Władysław Jagiełło gościnnie polował na tury w Puszczy Wiskickiej¹².

Przytoczone wyżej fragmenty z książęcego listu dotyczą łowów właśnie na tym obszarze, zanim jednak Konrad je pozyskał, swoje łowieckie pasje musiał realizować w innych miejscach. Wiele wskazuje na to, że ulubioną rezydencją księcia i jednocześnie miejscem polowań był Osieck w księstwie czerskim. Jędrzej Świącicki, autor powstałej na przełomie XVI i XVII w. „Topograhii” Mazowsza, przechował tradycję o zgonie Konrada w Osiecku, zauważając przy okazji, że książę chętnie przyjeżdżał tam na łowy (*Ossecyi in vico, ad quem libenter venationum causa secedebat, mortem obiit*)¹³. Konrada przyciągał zwierzyńiec (*vivarium*), który założyli *antiqui Masoviae principes*,

---

English and Germanic Philology 112, 2013, nr 1, s. 70-92. Na gruncie polskim niezastąpiona pozostaje praca A. S a m s o n o w i c z, *Łowiectwo w Polsce Piastów i Jagiellonów*, Warszawa 1991 (wyd. 2, Warszawa 2011); zob. też M. W i l s k a, *Dwór królewski i kultura dworska*, w: *Kultura Polski średniowiecznej XIV-XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997, s. 100.

⁹ K. T y m i e n i e c k i, *Łowiectwo na Mazowszu w w. XV-ym*, *Przegląd Historyczny* 20, 1916, s. 52.

¹⁰ A. W o l f f, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370-1526*, Wrocław 1962, tablica podziałów Mazowsza; B. S o b o l, *Konrad Rudy III*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XIII (1967-1968), s. 595-597; K. J a s i ń s k i, *Rodowód Piastów mazowieckich*, Poznań-Wrocław 1998 [2008], s. 167-174; J. G r a b o w s k i, *Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt*, Kraków 2012, s. 190-195, 479-487.

¹¹ *Iura Masoviae terrestria*, opr. J. Sawicki, t. II, Warszawa 1973, nr 154.

¹² R. J a w o r s k i, *Łowy Władysława Jagiełły*, w: *Z biografistyki Polski późnego średniowiecza*, Warszawa 2001, s. 45-46.

¹³ S. P a z y r a, *Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Świącickiego*, tłum. i objaśnienia H. Pazyrzyna, Warszawa 1974, s. 120.

wpuszczając na teren zabezpieczony ostrokołem jelenie i daniela¹⁴. Według lustracji z 1565 r. w zwierzyńcu tym było 50 jeleni¹⁵. Osieck otoczony był również „ogromnym lasem”, a puszcza ta rozciągała się „od granic Mazowsza, wzdłuż Wisły aż do Narwi”¹⁶, jednak w lasach tych intensywnie gospodarowano¹⁷, stąd nie mogły się one równać z nadnarwiańskimi ostępami, które potem stanęły do dyspozycji piastowskiego władcy.

Jędrzej Świąćcki odnotował też z niejaką przesadą, że przy relatywnym bogactwie zwierzyny łownej na Mazowszu „jelenie, łosie i żubry” można spotkać jedynie w Puszczy Szkwańskiej (*Sequana sylva*)¹⁸. Jako teren obfitujący w zwierzynę jest ona też wspomniana przy opisie Narwi. Pod Nowogrodem rzeka ta skręca na północ i osiąga Puszczy Szkwańskiej, natomiast okolicę tę przecina rzeka Omulew, „bogata w ryby, przepływająca przez nieurodzajne ziemie i pustkowie” (*per inculta et solitudines defluat maxime piscosus*)¹⁹. O lokalizacji Puszczy Szkwańskiej informuje też w omawianym dziele zapiska, że Przasnysz, Chorzele i Janowo sąsiadują z Prusami i leżą niedaleko od niej²⁰. Puszcza Szkwańska zajmowała więc w zasadzie całość zachodniej części Puszczy Kurpiowskiej. Ta ostatnia na początku XVII stulecia obejmowała (chodzi o obszary leśne nieobjęte osadnictwem) obszar pomiędzy środkowym biegiem Orzyca na zachodzie a Pisą na wschodzie oraz między Narwią na południu i granicą pruską na północy. W okresie nowożytnym używano na jej określenie nazwy Zagajnica²¹. Etymologia średniowiecznej nazwy tego kompleksu leśnego i płynącej też tu rzeki Szkwy (prawy dopływ Narwi) wskazywałaby, zgodnie z przekonującą koncepcją Elżbiety Kowalczyk, na jej związek z polowaniami – miała ona wywodzić się od czasowników „szczuć”, „szczwac”, „szczkać” (tj. kłuć, żgać, ukłuciami kierować)²². Z kolei nazwa Zagajnica wywodzi się z „zagajenia”, zastrzeżenia łowów na tym obszarze dla samego władcy²³. Na obszarze tym zlokalizowane były dwory myśliwskie, powstałe w okresie książęcym. Według informacji z lustracji województwa mazowieckiego z 1565 r., w Zagajnicy znajdowały się trzy takie obiekty: pierwszy przy jeziorze Krusko, następny nad rzeką Rososzna. Wyróżniał się jednak wśród nich „dom na Skwi, na którym jest mieszkania dosyć i stajen, a osobno jest dworzec niemający w pośrodku oprawiony ostróżeniem dębowym, kędy bywał pokój książęcy”²⁴. Z kolei lustracja z 1576 r. odnotowywała

¹⁴ Tamże, s. 144; zob. A. Samsonowicz, Łowiectwo, s. 332 (zdaniem tej autorki tutejszy dwór powstał już pod koniec XIII w.).

¹⁵ Lustracja województwa mazowieckiego z 1565 r., cz. I-II, wyd. I. Gieysztorowa, H. Żaboklicka, Warszawa 1967-1968, tu cz. I, s. 69.

¹⁶ S. P a z y r a, Najstarszy opis, s. 144.

¹⁷ Lustracja województwa mazowieckiego, cz. I, s. 67.

¹⁸ S. P a z y r a, Najstarszy opis Mazowsza s. 135.

¹⁹ Tamże, s. 160-163.

²⁰ Tamże, s. 168; por. Lustracja województwa mazowieckiego, cz. II, s. 92.

²¹ F. P i a ś c i k, Osadnictwo w Puszczy Kurpiowskiej, Warszawa 1939, s. 21 (mapka); J. T y s z k i e w i c z, Puszcze mazowieckiego Ponarwia do połowy XIX w., w: Badania z dziejów osadnictwa i toponimii, Wrocław 1978, s. 69-71; E. K o w a l c z y k, Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (między Drwęcą a Pisą), Warszawa 2003, s. 63.

²² E. K o w a l c z y k, Dzieje granicy, s. 93-94.

²³ A. S a m s o n o w i c z, Łowiectwo, s. 222-224.

²⁴ Lustracja województwa mazowieckiego, cz. II, s. 92.

między innymi w starostwie ostrołęckim „dwór na Szckwi broczisku zbudowany nad rzeką Szckwa, w ktorim miasto koscioła kaplicza y ynszego starego budowania niemało”²⁵. Według hipotetycznej propozycji Franciszka Piaścika dwór ten usytuowany był w dolnym biegu wspomnianej rzeki, niedaleko już od jej ujścia do Narwi²⁶. Ośrodek ten był zaopatrzony logistycznie. W XVI w. podwoły oraz żywność dla „myśliwców” jadących z sieciami do puszczy zapewniać mieli mieszczanie z Ostrołęki²⁷. Natomiast na przedmieszczanach z Kolna spoczywał obowiązek stróżowania „około dwora na Szckwy”²⁸. Nie ma powodu wątpić, że tak było również wcześniej. Zapewne dwór ten był już użytkowany, obok innych łowieckich rezydencji, przez księcia Janusza Starszego (zm. 1429)²⁹. Wiadomo, że *in loco venacionum Szqua* przebywał w latach 1445 i 1451 ojciec Konrada Rudego, książę Bolesław IV³⁰, wszyscy synowie Bolesława byli tam w 1469, a sam Janusz II odwiedził puszcę w 1472 r.³¹ Znane polowania Konrada Rudego w Puszczy Szckwańskiej datują się od 26 IX 1497 r., kiedy to dokonywano przed księciem czynności prawnych *in nemoribus Szckwa*³². Również później widać tu księcia w podobnych okolicznościach – odpowiednich wpisów w Metryce Mazowieckiej dokonywano 30 VIII 1500 oraz 15 X 1502 r. (w obu wypadkach zapis brzmiał: *in nemoribus Szqua*)³³.

Dane te znakomicie są uzupełniane przez formuły datacyjne zachowanych listów mazowieckiego księcia do wielkiego mistrza Fryderyka saskiego. Pierwsze z nich dotyczyły interwencji w sprawie mieszczan łomżyńskich Wawrzyńca Borzyma i Mikołaja Trojanowicza z 20 VIII 1500 (*Datum in nemoribus venacionum nostrarum Szqua, Datum in Szqwa nemoribus venacionum nostrarum*)³⁴, a także w sprawie Mikołaja Trojanowicza z 14 IX 1500 r. (*Datum in nemoribus Szckwa*)³⁵. Nie ulega wątpliwości, że pisma te były sporządzane w dworze myśliwskim księcia, który,

²⁵ F. P i a ś c i k, *Osadnictwo*, s. 20.

²⁶ Tamże, s. 21 (mapka); zob. też Mazowsze w II połowie XVI wieku, cz. I, Warszawa 1973 (*Atlas historyczny Polski, Mapy szczegółowe XVI wieku*, t. VII).

²⁷ Lustracja księstwa mazowieckiego 1565, cz. II, s. 43.

²⁸ Tamże, s. 115.

²⁹ M. W i l s k a, *Objazdy księcia Janusza Starszego: struktura władzy i środowisko dworskie na Mazowszu*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. II, Warszawa 1982, s. 177-178; t a ż, *Mazowieckie środowisko dworskie Janusza Starszego. Studium społeczne*, Warszawa 2012, s. 27. Nie da się jednak zidentyfikować z dworem nad Szckwą tajemniczej miejscowości *Skaw*, znanej jako miejsce wystawienia dokumentu Władysława Jagiełły, najprawdopodobniej 25 IX 1429 r. (choć może też chodzić o rok 1424), jak proponował R. J a w o r s k i, *Łowy*, s. 75, przyp. 353 – w obu wariantach wyklucza to królewskie itinerarium: A. G a s i o r o w s k i, *Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434*, wyd. 2, Warszawa 2015, s. 103, 114 (autor łączy pobyt w *Skaw* z 1429 r.).

³⁰ Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych, Metryka Koronna (dalej cyt.: MK) 4, k. 74, 128.

³¹ J. G r a b o w s k i, *Janusz II książę mazowiecki, pretendent do tronu polskiego (1455 – 16 lutego 1495)*, Kraków 2023, s. 138.

³² MK 18, k. 11.

³³ MK 18, k. 114v.

³⁴ OBA, nr 18307, 18308.

³⁵ OBA, nr 18314.

jak widać, przebywał tutaj czas dłuższy w sierpniu i wrześniu 1500 r. Z tej samej lokalizacji pisane były listy do wielkiego mistrza 4 IX (*Datum in Szkwa in loco venacionum nostrarum*) i 9 IX 1503 r., kiedy Konrad Rudy był już chory³⁶.

Najwięcej jednak unikatowych informacji dotyczących książęcych łowów na północnym Mazowszu, a także stosunku Konrada Rudego i jego następców do problemu ochrony naturalnych siedlisk zwierzyny i nieugiętości Piastów w tej kwestii, przynosi korespondencja dotycząca żeglugi, czy też raczej spławu, po rzece Omulew. Rzeka ta płynęła przez zachodni skraj Puszczy Szkwiańskiej, a relatywnie spora odległość od książęcych dworów myśliwskich³⁷ sprzyjała bytowaniu na tym obszarze zwierzyny. W literaturze na to zagadnienie zwrócił uwagę chyba tylko Kurt Forstreuter, wskazując na Omulew jako potencjalną alternatywę, cenną z punktu widzenia południowych rejonów Prus Zakonnych, dla drogi niemeńskiej; wykorzystanie tej alternatywy jednak się nie powiodło³⁸. Chodziło o spław drewna – Omulwią do Narwi, a dalej Wisłą do Gdańska. Sytuacja była nowa, ponieważ przed 1466 r. to Mazowsze eksportowało różne rodzaje drewna do Prus, które mimo pogrunwaldzkiego kryzysu wysyłały raczej bardziej przetworzone towary³⁹. Zmienione realia terytorialne i ekonomiczne po II pokoju toruńskim spowodowały, że wśród towarów eksportowanych z okrojonych Prus Zakonnych na pierwszym planie znajdowały się drewno i popiół⁴⁰.

Początek korespondencji w interesującej nas kwestii stanowi pismo wielkiego mistrza Fryderyka saskiego do Konrada Rudego z 17 IX 1500 r. Mistrz informował w nim o skardze Baltazara von Heiden z Królewca, który poniósł straty w związku z uniemożliwieniem spławu drewna na Mazowszu⁴¹. Wspomniany tu Baltazar von der Heiden jest skądinąd znany. Już w 1477 r. został wybrany na królewieckiego ławnika (przy tej okazji wspomniano jego żonę Małgorzatę), a jako czynny ławnik jest poświadczony w roku następnym (1478)⁴². W 1481 r. znajdował się w składzie rady miejskiej, a w latach 1501-1504 piastował urząd burmistrza Starego Miasta Królewca⁴³. Działalności handlowej na Omulwi nie prowadził samodzielnie, ale na zlecenie zakonnego urzędnika, szpitalnika z Królewca, Hansa von Haugwitz⁴⁴. 9 X 1500 r. wielki mistrz Fryderyk wystawił temu ostatniemu kredytywę, na mocy

³⁶ OBA, nr 18828, 18830; por. niżej, przyp. 56-57.

³⁷ Mazowsze w II połowie XVI wieku, cz. I.

³⁸ K. Forstreuter, *Die Memel als Handelsstraße Preußens nach Osten*, Königsberg 1931, s. 28.

³⁹ Zob. W. Sierażan, *Sąsiedztwo mazowiecko-krzyżackie w okresie przemian politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1411-1466*, Toruń 1999, s. 168-174, 189-191.

⁴⁰ L. Dralle, *Der Staat des Deutschen Ordens in Preußen nach dem 2. Thorner Frieden*, Wiesbaden 1975, s. 56-57.

⁴¹ GSPK, *Ordensfolianten* (dalej cyt.: OF), 21, s. 179.

⁴² *Quellenbeiträge zur Geschichte der Stadt Königsberg im Mittelalter*, wyd. M. Perlbach, Göttingen 1878, s. 116, 122.

⁴³ Ch. Krollmann, *Die Ratslisten der drei Städte Königsberg im Mittelalter*, Königsberg Pr. 1935, s. 41, 43.

⁴⁴ W znanych spisach jest on potwierdzony jako prokurator szczycieński (1493-1499), szpitalnik pasłęcki (1501-1503 i 1513?) oraz królewiecki (1501) – D. Heckmann, *Amsträger des Deutschen Ordens / Dostojnicy zakonu niemieckiego*, Toruń 2020, s. 314, 317, 344.

której miał się udać do księcia Konrada z interwencją w sprawie Baltazara. Ten bowiem, działając w sprawie Haugwitza, poniósł wielkie szkody „na wolnej drodze”⁴⁵. Wezwanie jednak na pismo zwierzchnika Zakonu odpowiedział 23 IX 1500 r. książę Konrad – wyluszczył wielkiemu mistrzowi przedmiot sporu, przypomniał, że zarówno poprzednicy Fryderyka saskiego, jak i on sam przestrzegali tego, aby Omulwią nie odbywał się jakikolwiek spław drewna ani żadnych innych towarów. Jednak w ostatnich latach (*nunc retroactis annis*) urzędnicy książęcy, bez jego woli i wiedzy, oczyścili rzekę, udostępniając ją tym samym dla żeglugi (spławu). Z faktu tego wyniknęły dla Konrada „szkody i niemałe niedogodności”, ponieważ nad rzeką zamieszkiwało wiele zwierząt różnych gatunków, występujących tam chętniej niż w innych rejonach puszczy (*libencius quam in aliis partibus deserti*). Dzięki ich obecności i polowaniom na nie książę czerpał wspomniane już *speciale recreamen* oraz *utilitates non modicas*, natomiast żegluga po Omulwi spowodowała, że zwierzyna opuściła swoje zwyczajowe siedliska (*omnes fere ex locis suis consuētis recesserunt*). W tej sytuacji Konrad Rudy już przed kwartałem (*ab uno quartali anni*) rozkazał zamknąć rzekę powalonymi drzewami, aby uniemożliwić na niej wszelki ruch. W konkluzji stwierdził, że chociaż jest gotowy uwzględnić wszelkie postulaty wielkiego mistrza, to jednak w sprawie spławu po Omulwi ustąpić nie może, wzywając adresata, aby nie żywił do niego z tego powodu urazy⁴⁶. Głównym kontrargumentem strony pruskiej było przywołanie wcześniejszych obopólnych ustaleń, w myśl których wszystkie drogi wodne prowadzące przez Mazowsze do Wisły powinny być wolne dla żeglugi. Postanowienie takie rzeczywiście zapadło podczas któregoś z mazowiecko-pruskich zjazdów z 1481 r., odbywających się wówczas w Nidzicy i Piszcu⁴⁷. Także w następnych miesiącach Fryderyk saski interweniował w tej sprawie, zarówno w kolejnych listach, jak i wysyłając następne poselstwo Hansa von Haugwitz⁴⁸. Nie zmieniło to postawy mazowieckiego Piasta, który listem datowanym w Łomży 3 X 1501 r. ponownie wyjaśniał, że przez takie praktyki zostały zniszczone użytkowane przez niego wcześniej łowiska (*venaciones nostre desolate et anichilate sunt*); powtórzył, że zwierzyna opuściła swoje rewiry, dodając, że przyczyną były hałasy całymi tygodniami rozlegające się po puszczy, ponadto dochodziło tam do kradzieży i innych ekscesów na szkodę książęcych łowów, a także na szkodę poddanych mających w pobliżu pasieki. Konrad swoją nieustępliwą postawę łagodził znowu prośbą, aby mistrz nie brał mu za złe jego decyzji⁴⁹. Mistrz znajdował się jednak pod presją własnych poddanych, szczególnie Bartłomieja von der Heiden⁵⁰, i zapewne to spowodowało kolejne reperkusje. W maju 1502 r. Konrad interweniował bowiem pisemnie u prokuratora piskiego Jerzego von Kolbitz i u samego wielkiego mistrza w sprawie należących do dwóch mieszczan łomżyńskich tratw i towarów,

⁴⁵ OF 21, s. 187.

⁴⁶ OBA, nr 18319.

⁴⁷ OF 21, s. 214; Codex epistolaris saeculi decimi quinti, t. III, wyd. A. Lewicki, Kraków 1894, nr 366; A. S z w e d a, Mazowiecko-pruskie sądy, s. 309.

⁴⁸ OF 21, s. 306, 358, 393.

⁴⁹ OBA, nr 18526. Te same argumenty w skróconej nieco formie przywołane zostały w kolejnym liście książęcym, wysłanym 24 XI 1501 r. z Warszawy – OBA, nr 18545.

⁵⁰ OF 23, s. 362.

zajętych na rzece Pisie⁵¹. Mistrz w odpowiedzi podniósł kwestię konfliktu wokół Omulwi i szkód ponoszonych przez poddanych Zakonu. Konrad w kolejnym piśmie prosił ponownie o uwolnienie towarów łomżynian, wcześniej jednak odrzucał możliwość zezwolenia na spławienie Omulwią tratw i towarów należących do „pana Hugwicza”, który wcześniej co prawda miał taką możliwość, jednak z tego powodu w puszczech książęcych powstawało jakieś zagrożenie (*periculum*). Książę odmawiał również wyznaczenia terminu na spotkanie z mistrzem, względnie wysłania swoich przedstawicieli, wymawiając się wezwaniem królewskim, któremu nie chciał się przeciwstawiać⁵². Nie wiadomo, kiedy Hans von Haugwitz otrzymał tę częściową koncesję, musiała ona jednak być bardzo krótkotrwała.

Perturbacje znajdujące swoje odbicie w korespondencji nie zahamowały jednak całkowicie łowów książęcych. W liście z 8 XII 1502 r. do prokuratora szczydzieńskiego Hansa von Kottwitz Konrad Rudy przywoływał swoje polowanie w puszczech sąsiadujących z Prusami, podczas którego jego psy uciekły na obszar państwa zakonnego. Książę prosił, aby w przypadku ich odnalezienia zaopiekować się nimi i przekazać następnie jego łowczym (*nostris venatoribus*)⁵³. Przypadek ten zwraca uwagę na ważny aspekt polowań w puszczech granicznych, to jest przekraczanie granicy, tym bardziej że w terenie niezasiedlonym nie była ona dokładnie wytyczona i oznaczona. Według ustaleń mazowiecko-pruskiego sądu granicznego z 1472 r., jeśli podczas polowania ze sforą psów, za którymi podąża myśliwy, zostanie zabite zwierzę już w sąsiednim władztwie, wówczas myśliwy ten ma prawo do ćwierci zwierzęcia. Jeśli jednak psy były bez dozoru, wówczas ich właścicielowi w ogóle nie przysługiwała żadna część upolowanej zdobyczy. Psy w takim przypadku miały być jednak zwrócone swojemu panu. Ponadto zakazano wówczas stawiania siideł w cudzej puszczy, a w 1480 r. zabroniono całkowicie transgranicznych polowań ludziom „wolnym” i chłopom⁵⁴. Wspomniana wyżej prośba książęca była więc zasadniczo zgodna z wcześniejszymi ustaleniami w tym przedmiocie.

Wielki mistrz Fryderyk podejmował jeszcze sprawę Bartłomieja von der Heiden i Hansa von Haugwitz⁵⁵. Kolejnych listów w sprawie polowań Konrada Rudego brak. Książę jednak bywał nadal w swoim ulubionym dworze myśliwskim. To stamtąd został 4 IX 1503 r. wysłany jego list do wielkiego mistrza z informacją o chorobie, z przekonaniem, że zwierzchnik Zakonu posiada na pewno *medicum* – *peritum et idoneum*, oraz prośbą o jego przysłanie; jak się jednak okazało, medyk ten udał się przed kilkoma tygodniami do Miśni⁵⁶. Po kilku dniach (9 września) w kolejnym piśmie

⁵¹ OBA, nr 18642, 18643.

⁵² OF 22, s. 105-106; 151; OBA, nr 18654. Zob. też niedatowane bliżej, ale pochodzące bez wątpienia z 1502 r., materiały krzyżackiego poselstwa przebywającego na mazowieckim dworze. I tutaj książę podkreślał wyjątkowy charakter zezwolenia udzielonego Haugwitzowi, powołując się przy okazji na swój dokument związany z tą sprawą (OBA, nr 18733).

⁵³ OBA, nr 18719. Polowania w okolicy Szczytna miały tradycję już czternastowieczną (S. J ó Ź w i a k, Polowania wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego w wójtostwie bratiańskim w XIV – początkach XV wieku, *Zapiski Historyczne* 67, 2002, z. 2, s. 9).

⁵⁴ *Codex epistolaris*, t. III, nr 366; A. S z w e d a, *Mazowiecko-pruskie sądy*, s. 309.

⁵⁵ OF 22, s. 221, 264.

⁵⁶ OBA, nr 18828; OF 22, s. 322-323.

znad Szczukwy do mistrza książę ponownie uskarżał się na słabość, która przeszkadzała mu w wyekspediowaniu poselstwa do Królewca i znowu wspominał o lekarzu⁵⁷. Stan zdrowia Konrada najwidoczniej stale się pogarszał, władca zdecydował się zatem na opuszczenie odludnych ostępów na pograniczu mazowiecko-pruskim i przeniesienie się do drugiego ośrodka łowieckiego, leżącego jednakowoż bliżej „cywilizacji”, czyli do Osiecka. Konrad był tutaj przynajmniej od 19 października – tego dnia i przez dwa kolejne dni odbywały się przed nim czynności prawne⁵⁸. W Osiecku też zmarł 28 X 1503 r.⁵⁹, dołączając do grona tych Piastów mazowieckich, którzy dokonali żywota w swych dworach łowieckich (Siemowit II w Wiskitkach, Bolesław IV w Opinogórze, Siemowit VI w Sannikach)⁶⁰. Konrad III Rudy nie tylko chętnie polował. Dbał też o służbę łowiecką. W uznaniu zasług łowczego (*venator*) szlachetnego Piotra, syna zmarłego Macieja z Drażewa, wyświadczonych w służbie jemu samemu, a także bratu Januszowi II, Konrad nadał mu 30 V 1497 r. trzy morgi łąki nad Omulwią (*penes Omolew*) i zatwierdził posiadanie 10 łanów roli na skraju pól miasta Ostrołęka, дарowanych Piotrowi jeszcze przez Janusza II⁶¹.

Zgon Konrada III Rudego nie zakończył kwestii spornych związanych ze spławem Omulwią i książęcymi łowami w puszczy Szkwańskiej. Rządy regencyjne na Mazowszu objęła w imieniu jego małoletnich synów, Stanisława i Janusza III, księżna wdowa – Anna Radziwiłłówna⁶². Ona właśnie stała się adresatką wznowionych krzyżackich działań, zainaugurowanych pod koniec 1505 r. Z poselstwem na Mazowsze wyruszyli wtedy prokurator nidzicki Jobst Truchsess⁶³ oraz warmiński prawnik w służbie Zakonu Jerzy (Jorge) Prange⁶⁴. W udzielonej im instrukcji, zaraz po kurtuazyjnym przywitaniu, znalazła się prośba o umożliwienie spławu na Omulwi oraz o to, aby w tej sprawie mazowiecka władczyni wysłała do Prus poselstwo. Postulaty te zostały przekazane 2 I 1506 r. podczas audiencji na zamku

⁵⁷ OBA, nr 18830.

⁵⁸ MK 18, k. 166v-167v.

⁵⁹ K. Jasiński, Rodowód, s. 170; J. Grabowski, Dynastia, s. 195. Podany przez obu badaczy zestaw źródeł potwierdzających tę datę można uzupełnić o pełne brzmienie odpowiedniego fragmentu listu Heleny z Ław, wdowy po kasztelanie czerskim Pawle Grabowskim, do prokuratora piskiego z 1 XI 1503 r.: *ipso sabbato preterio [!] ipso die Symonis et Jude apostolorum serenissimus princeps noster Conradus obiit et istius certe adhibeatis fidei, quia iam veridice percepi* (OBA, nr 18841); dotąd list ten wykorzystywany był za pośrednictwem lakonicznego rejestru. Do Królewca informacja ta dotarła 8 XI, skutkując poleceniem dla krzyżackich administratorów, aby zaopatrzyli podległe sobie zamki (OF 22. s. 340).

⁶⁰ J. Grabowski, Dynastia Piastów, s. 527.

⁶¹ MK 18, k. 7v-8.

⁶² M. Piber-Zbieranowska, A. Supruniuk, Regencja Anny Radziwiłłówny na Mazowszu w latach 1503-1518. Zarys problematyki, *Przegląd Historyczny* 106, 2015, s. 325-345; M. Piber-Zbieranowska, Żony Piastów mazowieckich. Znaczenie polityczne księżnych w późnym średniowieczu (XIV-XVI w.), w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, Warszawa 2017, s. 133-137.

⁶³ Jobst Truchsess von Wetzhausen był prokuratorem w Nidzicy w latach 1500-1513 (D. Heckmann, Amsträger, s. 422).

⁶⁴ O nim zob. K. Forstreuter, *Vom Ordensstaat zum Fürstentum*, Kitzingen/Main 1950, s. 50; M. Biskup, Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku. U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich, Olsztyn 1983, według indeksu.

w Wyszogrodzie udzielonej krzyżackim wysłannikom przez Annę⁶⁵. Poselstwo mazowieckie przybyło rzeczywiście niebawem do Królewca, chociaż odpowiedni wpis w krzyżackim foliancie pozbawiony jest daty. Wysłannicy (niepodani z imienia) księżnej Anny już na wstępie zaznaczyli, że Omulew przepływa przez *nemora venacionum dominorum ducum Mazovie*; po raz pierwszy podniesiono jednak, że spław tą rzeką miałby negatywny wpływ na funkcjonujące przy niej stawy rybne i młyny, a wszystko to uszczuplałoby dochody książąt. Anna i jej doradcy podkreślali, że w czasie małoletności Konradowiców nie wolno im działać na szkodę młodych książąt. Stąd apel do wielkiego mistrza, aby nie nastawał na zmianę w tym zakresie i zaakceptował fakt, że kwestia spławu na wspomnianej rzece pozostanie uregulowana tak, jak księżna zastała ją w momencie śmierci męża, co oznaczało dalszy zakaz gospodarczego wykorzystania Omulwi⁶⁶. Niemniej pod koniec 1508 r. władze Zakonu (wielki mistrz Fryderyk w 1507 r. opuścił Prusy, na miejscu zostawiając czterech regentów na czele z biskupem pomezańskim Hiobem von Dobe-neck⁶⁷) wystawiły instrukcje i kredytywę dla wysłanego na Mazowsze w tej sprawie Andrzeja Prawdy pisarza prokuratora nidzickiego, a w roku następnym aktywnie zaangażował się w tę kwestię sam prokurator nidzicki Jobst Truchsess – zwrócił się do księżnej Anny z kolejną prośbą o udostępnienie rzeki dla spławu swojego drewna⁶⁸. Niewątpliwie motorem kolejnych działań w kierunku otwarcia Omulwi był od początku Jobst Truchsess, jako osoba żywotnie tym zainteresowana. Jego starania niedługo potem zakończyły się sukcesem i otrzymaniem jednorazowego zezwolenia na spław drewna przez terytorium Mazowsza⁶⁹. Zdaniem strony mazowieckiej spowodowało to jednak niemałe szkody. Dlatego też, kiedy wielki mistrz Albrecht Hohenzollern zwrócił się o analogiczną koncesję dla namiestnika/zastępcy prokuratora nidzickiego, niejakiego Wilhelma⁷⁰, Anna Radziwiłłówna i jej synowie sprzeciwiali się temu. W poświęconych tej sprawie listach (osobno pisała księżna Anna, osobno zaś młodzi książęta Stanisław i Janusz III) do Albrechta Hohenzollerna z 21 I 1519 r. mazowieccy nadawcy powtarzali argumenty z pisma Konrada III sprzed kilkunastu lat, rozbudowując je jednak. Nad rzeką chętniej niż gdzie indziej przebywają liczne zwierzęta, swoje leża (*stabula et cubilia*) mają tutaj zwłaszcza *bisontes* (żubry lub tury), a z powodu zgiełku związanego ze spławianiem tyłu drzew, owe *bestie*, z natury bardzo płochliwe, oddalają się *in loca diversa* – dlatego księżna i jej synowie prosili mistrza, aby nie miał żalu z powodu odmowy jego prośbie w sprawie Wilhelma⁷¹.

⁶⁵ OF 22, s. 452; OF 24, s. 561-562; OBA, nr 19067.

⁶⁶ OF 24, s. 596-597.

⁶⁷ M. B i s k u p, Friedrich von Sachsen, w: Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190-2012, Weimar 2014, s. 162.

⁶⁸ OF 29, s. 73-74; OF 28, s. 130, 414-415, 417.

⁶⁹ OF 34, s. 71.

⁷⁰ Wilhelm znany jest tylko z tej wzmianki, o ile nie jest identyczny z Wilhelmem von Schaumberg piwnicznym (Kellermeister) w Nidzicy z lat 1503-1510 (D. H e c k m a n n, Amts-träger, s. 422-423).

⁷¹ OBA, nr 22300 (mimo formalnego zakończenia regencji w 1518 r. Anna występuje tu jako *Dei gracia dux Masovie*), 22301.

Stanisław i Janusz III kontynuowali tradycje polowań w Puszczy Szkwańskiej (Zagajnicy). Przebywali tam dowodnie w 1518 i 1521 r.⁷², a Janusz samotnie, już po śmierci brata, odnotowany został *in nemoribus Sczqwa* jeszcze w 1525 r.⁷³ Nie dziwi więc, że książęta stale byli zainteresowani w utrzymaniu dobrego stanu tamtejszych łowisk. O zamiłowaniu młodych książąt do polowania na *bisontes* świadczy list księcia Stanisława do rady miasta Gdańska z 1522 r., informujący o wysłaniu wraz z nim m.in. dwóch beczek z mięsem tych zwierząt, zapewne zasolonym; list jest datowany w sobotę przed niedzielą Palmową, zatem wspomniana dziczyzna miała wzbogacić stół burmistrzowski niewątpliwie podczas obchodów świąt wielkanocnych⁷⁴. W 1518 r. obaj książęta wydali mandat skierowany do miast sąsiadujących z Zagajnicą od południa, zakazujący urzędowania tam pochodów wojskowych oraz wyrębu drzew pod karą gardła⁷⁵. Zachowanie stosunków w puszczy w dotychczasowym stanie stawało się jednak coraz trudniejsze, niezależnie bowiem od woli panujących rosła tutaj presja osadnicza – szesnastowieczni lustratorzy dóbr królewskich skarżyli się na zniszczenia powodowane przez osadników w należących do monarchy lasach⁷⁶.

Prawie dwudziestoletni spór mazowiecko-pruski o spław na Omulwi stanowi ciekawy przyczynek do dziejów obu władztw u kresu ich istnienia. Wzbogaca wiedzę o polowaniach ostatnich Piastów (Konrada III Rudego i jego synów) i o ich staraniach w celu zachowania cennych łowisk północnego Mazowsza. Mazowieccy książęta jedynie wyjątkowo wyrażali zgodę na udrożnienie tego szlaku wodnego. Co prawda w książęcych listach wymienione zostały tylko *bisontes*, ale wśród wspomnianych ogólnie innych „bestii” były na pewno niedźwiedzie, łosie, tarpany, nie licząc drobniejszej zwierzyny⁷⁷. Z drugiej strony konflikt ten pokazuje rozwój gospodarczy dziewiczych przez długi czas obszarów oraz dążenie mieszkańców i krzyżackich administratorów z południowych Prus (okręg nidzicki), aby wykorzystując mazowiecką rzekę, włączyć swoje ziemie w handel wiślany z Gdańskiem i Europą Zachodnią.

⁷² MK 32, k. 19, 103, 104v.

⁷³ MK 41, k. 84v. Książęta chętnie korzystali też ze zwierzyńca w Osiecku – np. MK 34, k. 218v; MK 41, k. 29v, 55. Dwory łowieckie książąt mazowieckich z powodu częstych w nich pobytów lokalnych Piastów zasadnie są klasyfikowane pośród miejsc władzy – G. Myśliwski, Człowiek średniowiecza wobec czasu i przestrzeni (Mazowsze od XII do poł. XVI wieku), Warszawa 1999, s. 110.

⁷⁴ Gdańsk, Archiwum Państwowe, 300D6, nr 507a; S. Szymbkowski, Korespondencja książąt mazowieckich z radą miasta Gdańska w latach 1466-1526, w: Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze, Warszawa 2017, s. 295-296, odnosi też wzmiankę do mięsa żubrów.

⁷⁵ Iura Masoviae terrestria, t. II, nr 210 (zob. też nr 188); G. Myśliwski, Człowiek, s. 115-116.

⁷⁶ Lustracja województwa mazowieckiego, cz. II, s. 26; F. Piąćcik, Osadnictwo, s. 24; A. Borkiewicz-Celińska, Osadnictwo ziemi ciechanowskiej w XV wieku (1370-1526), Wrocław 1970, s. 57-58.

⁷⁷ S. Pazyra, Najstarszy opis, s. 135, 160; J. Tyszkiewicz, Puszcze, s. 94-95; F. Liedtke, Beiträge zur Geschichte der Jagd in Ermland und Altpreussen, Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands 10, 1891-1893, s. 513-518; K. Tymieniecki, Łowiectwo, s. 47-48.

BIBLIOGRAFIA

- Biskup M., Friedrich von Sachsen, w: Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190-2012, Weimar 2014.
- Biskup M., Polska a Zakon Krzyżacki w Prusach w początkach XVI wieku. U źródeł sekularyzacji Prus Krzyżackich, Olsztyn 1983.
- Borkiewicz-Celińska A., Osadnictwo ziemi ciechanowskiej w XV wieku (1370-1526), Wrocław 1970.
- Dralle L., Der Staat des Deutschen Ordens in Preußen nach dem 2. Thorner Frieden, Wiesbaden 1975.
- Forstreuter K., Die Memel als Handelsstraße Preußens nach Osten, Königsberg 1931.
- Forstreuter K., Vom Ordensstaat zum Fürstentum, Kitzingen/Main 1950.
- Gąsiorowski A., Itinerarium króla Władysława Jagiełły 1386-1434, wyd. 2, Warszawa 2015.
- Goldberg E.J., Louis the Pius and the Hunt, *Speculum* 88, 2013, nr 3.
- Grabowski J., Dynastia Piastów mazowieckich. Studia nad dziejami politycznymi Mazowsza, intytulacją i genealogią książąt, Kraków 2012.
- Grabowski J., Janusz II książę mazowiecki, pretendent do tronu polskiego (1455 – 16 lutego 1495), Kraków 2023.
- Heckmann D., Amtsträger des Deutschen Ordens / Dostojnicy zakonu niemieckiego, Toruń 2020.
- Jasiński K., Rodowód Piastów mazowieckich, Poznań-Wrocław 1998 [2008].
- Jaworski R., Łowy Władysława Jagiełły, w: Z biografistyki Polski późnego średniowiecza, Warszawa 2001.
- Józwiak S., Polowania wielkich mistrzów zakonu krzyżackiego w wójtostwie bratiańskim w XIV – początkach XV wieku, *Zapiski Historyczne* 67, 2002, z. 2.
- Judkins R.R., The Game of the Courtly Hunt: Chasing and Breaking Deer in Late Medieval English Literature, *Journal of English and Germanic Philology* 112, 2013, nr 1.
- Kowalczyk E., Dzieje granicy mazowiecko-krzyżackiej (między Drwęcą a Pisą), Warszawa 2003.
- Krollmann Ch., Die Ratslisten der drei Städte Königsberg im Mittelalter, Königsberg Pr. 1935.
- Liedtke F., Beiträge zur Geschichte der Jagd in Ermland und Altpreussen, *Zeitschrift für die Geschichte und Alterthumskunde Ermlands* 10, 1891-1893.
- Mazowsze w II połowie XVI wieku, cz. I, Warszawa 1973 (Atlas historyczny Polski, Mapy szczegółowe XVI wieku, t. VII).
- Myśliwski G., Człowiek średniowiecza wobec czasu i przestrzeni (Mazowsze od XII do poł. XVI wieku), Warszawa 1999.
- Pazyra S., Najstarszy opis Mazowsza Jędrzeja Świącickiego, tłum. i objaśnienia H. Pazyryzna, Warszawa 1974.
- Piaścik F., Osadnictwo w Puszczy Kurpiowskiej, Warszawa 1939.
- Piber-Zbieranowska M., Supruniuk A., Regencja Anny Radziwiłłówny na Mazowszu w latach 1503-1518. Zarys problematyki, *Przegląd Historyczny* 106, 2015.
- Piber-Zbieranowska M., Żony Piastów mazowieckich. Znaczenie polityczne księżnych w późnym średniowieczu (XIV-XVI w.), w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, Warszawa 2017.
- Rollason D., Forests, Parks, Palaces and the Power of Place in Early Medieval Kingship, *Early Medieval Europe* 20, 2012.
- Rösener W., Jagd und höfische Kultur als Gegenstand der Forschung, w: *Jagd und höfische Kultur im Mittelalter*, Göttingen 1997.
- Samsonowicz A., Łowiectwo w Polsce Piastów i Jagiellonów, Warszawa 1991 (wyd. 2, Warszawa 2011).
- Sieradzian W., Sądziectwo mazowiecko-krzyżackie w okresie przemian politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1411-1466, Toruń 1999.
- Smets A., Abeele B. van den, Medieval Hunting, w: *A Cultural History of Animal in the Medieval Age*, Oxford – New York 2007.
- Sobol B., Konrad Rudy III, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XIII (1967-1968).

- Szweda A., Das Verhältnis zwischen Königen von Polen und abhängigen Herrschern – auf der Suche nach einem Modell, w: Zwischen der Geschichte von Ereignissen, Phänomenen und Prozessen. Länder, Regionen und Städte und ihre weltlichen und geistlichen Einwohner. Festschrift für Prof. Dr. Helmut Flachenecker, Göttingen 2023.
- Szweda A., Diplomacy of the Weaker Partners. Ducal Masovia and the Teutonic Order after the Second Peace of Toruń (1466), *Quaestiones Medii Aevi Novae* 27, 2023.
- Szweda A., Mazowiecko-pruskie sądy graniczne po 1466 roku, w: *Dziedzictwo Piastów mazowieckich. Stan badań i postulaty badawcze*, Warszawa 2017.
- Szweda A., Starania króla Jana Olbrachta o krzyżacką pomoc przeciwko księciu mazowieckiemu Konradowi III Rudemu w 1495 roku, *Roczniki Historyczne* 72, 2016.
- Szweda A., The King's Vassals. The Encounter of Janusz II Duke of Masovia and the Grand Master of the Teutonic Order in Ciechanów in 1489, w: *Studies on the Military Orders, Prussia and Urban History. Essays in Honour of Roman Czaja on the Occasion on His Sixtieth Birthday*, Debrecen 2020.
- Tymieniecki K., Łowiectwo na Mazowszu w w. XV-ym, *Przegląd Historyczny* 20, 1916.
- Tyszkiewicz J., Puszcze mazowieckiego Ponarwia do połowy XIX w., w: *Badania z dziejów osadnictwa i toponimii*, Wrocław 1978.
- Wilska M., Mazowieckie środowisko dworskie Janusza Starszego. Studium społeczne, Warszawa 2012.
- Wilska M., Objazdy księcia Janusza Starszego: struktura władzy i środowisko dworskie na Mazowszu, w: *Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. II, Warszawa 1982.
- Wilska W., Dwór królewski i kultura dworska, w: *Kultura Polski średniowiecznej XIV-XV w.*, red. B. Geremek, Warszawa 1997.
- Wolff A., *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370-1526*, Wrocław 1962.

The hunts of Masovian dukes and floating on the Omulw Trade, politics and environment protection in early 16th century

Summary

Participation in hunting was an important element of the medieval ruler's ethos. This applied also to Masovian Piasts. When Konrad III the Red assumed power over the northern part of the duchy (1495), he ordered to block the water track on the river Omulew so that timber could not be floated from Prussia to the Narew and then by the Vistula to Gdańsk. In the duke's opinion economic use of the river frightened his game that liked to abide on the Omulew, in the western region of the Szkwańska Forest or Zagajnica. Hunting near it was the source of "special entertainment and considerable income" for the duke. This went against the plans of the Teutonic Knights who administered Southern Prussia (procurators of Nidzica), who were supported by the Grand Master and other bodies of the Teutonic Order. The diplomatic battle regarding this lasted until the death of Konrad III (1503) and was continued by his widow, Anna Radziwiłł, and sons Janusz III and Stanisław. It was the only serious area of controversy between late medieval Masovia and the Teutonic Order of Prussia. Otherwise the dukes tried to cooperate with the Grand Master, hoping to oppose together against the domination of the Jagiellons. The Piasts only sporadically allowed the officials of the Teutonic Order for one time floating of timber, but refused to continue the practice because it resulted in measurable loss. Correspondence related to this matter and other sources show consistent striving of the Masovian Piasts for protection of large forest areas in the north of their domains, the Szkwańska Forest or Zagajnica, against economic exploitation. The dukes likewise tried to protect those forests from settlement pressure from the side of their own subjects. That pressure increased all the time, as sources from the second half of the 16th century convincingly show.

Translated by Rafal T. Prinke